

Мошковська Катерина Дмитрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Юлдашева Світлана
Анатоліївна, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

СУТНІСТЬ ОЗНАК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Термін «мова» є родовим поняттям терміна «державна мова». У науці він має багато визначень, що залежать від напрямку дослідження.

Без мови неможливе спілкування, а без цього – не може бути і суспільства. Це зачіпає і державу, оскільки вона може виконувати свої функції, насамперед, за допомогою мови – державної мови. Тобто мова виступає в такому випадку засобом спілкування між державою та народом (громадянським суспільством), між державними органами та на міжнародному рівні.

З'ясувавши родове поняття терміна «державна мова», перейдемо до формування суттєвих видових ознак поняття. Варто зазначити, що дослідники, перераховуючи ознаки поняття «державна мова» нерідко вводять до нього критерії, підстави для вибору державної мови з-поміж мов, які функціонують на території держави. Проте така практика вважається недоцільною. Бо не кожна людина може бути президентом певної держави, адже для цього потрібно відповідати законодавчо визначеним вимогам для кандидатів у президенти, так само і не кожна мова може претендувати на надання їй правового режиму державної у тій чи іншій державі. Проте, як відомо, президент – це глава держави, а не особа яка досягла 35-річного віку, володіє державною мовою та протягом останніх 10 років проживає в Україні. Останнє – це не визначення, а критерії, вимоги у кандидати у президенти України. Аналогічна ситуація і з визначенням терміна «державна мова», де критерії для відбору не можуть змішуватися з істотними ознаками поняття. Йдеться про обов'язкові та додаткові критерії вибору мов.

Обов'язкові критерії – це необхідні ознаки мови, які мають бути притаманні тій мові, яка претендує на отримання правового режиму державної:

1. Природна мова. Для того щоб мова могла претендувати на встановлення правового режиму державної, вона має бути природною, а не штучно створеною. Природна мова – це мова, яка зародилася, розвивається і функціонує разом із народом, якому вона належить. Разом із тим існують і штучні (планові) мови, які спеціально створюються людьми не обов'язково для спілкування (наприклад, мови програмування).

2. Розвинена мова. Вважається, що тільки розвинена мова може претендувати на набуття правового режиму державної. Іншими словами, її можна назвати літературною, тобто унормованою формою загальнонародної мови. Цій мові мають бути притаманні такі ознаки: усна та писемна форми, багатофункціональність, стильова розгалуженість, великий словниковий запас, унормованість (кодифікованість).

3. Поширена мова. Мова має бути поширеною або на всій території держави, або на значній її території. Разом із тим така мова має функціонувати у всіх сферах суспільства. Саме тому нерідко говорять про державну мову як мову більшості населення певної країни чи її частини. У колишніх колоніях нерідко такою поширеною мовою є мова метрополії, наприклад в Індії та Австралії – англійська.

Додаткові критерії є менш важливими для виокремлення певної мови з-поміж інших мов, але не у всіх країнах вони є визначальними:

1. Мова титульної нації. Здебільшого державною мовою проголошують мову титульної нації, тобто тієї частини населення держави відповідно до національності якої і названа ця держава. Так, принаймні, визначено державну мову в більшості пострадянських держав: Україна – українська мова, Росія – російська мова, Узбекистан – узбецька мова, Литва – литовська мова тощо. Така практика поширена і в інших країнах з однією державною мовою. У багатомовних країнах одна з державних мов зазвичай теж є мовою титульної нації, нерідко саме її називають основною, першою або ж саме вона виконує символічну функцію держави (білоруська мова в Білорусі, киргизька мова в Киргизії).

2. Мова корінного народу. Корінні народи – це народи, які проживали на території держави споконвіку, іноді їх ще називають автохтонними. Наприклад, в Ірані офіційною мовою визнана мова корінного населення – персів – персидська мова, у Португалії – португальська мова як мова однойменного корінного народу, у В'єтнамі – аналогічно в'єтнамська мова тощо. У Нідерландах проживає два корінні народи – нідерландці та фрізи, їх мови визнані офіційними, але фризська лише на території Фрісландії. Проте не

завжди така практика поширена. Наприклад в Канаді проживає близько 60 автохтонних народів, утім мова жодного з них не стала державною для Канади.

Перераховані вище критерії слугують для відбору з-поміж мов певної країни тільки тих, які можуть набути правового режиму державної. Однак зазначені підстави для відбору не є істотними ознаками самого поняття «державна мова», яке може бути розкритим через особливості правового режиму:

1. Законодавче закріплення правового режиму. Як правило, правовий режим державної мови закріплюється в основному законі держави – конституції. Нерідко закріплення відбувається лише на рівні основного закону про мови. Іноді правовий режим державної (офіційної) мови не закріплюється чинним законодавством, але є таким де-факто, визнається звичаєм, наприклад у США, Великобританії тощо. Традиція офіційно закріплювати правовий режим основної мови з'явилася відносно недавно. У XIX ст. подібні правові приписи зустрічалися вкрай рідко, а от у XX ст., особливо в другій її половині, конституційно-правові норми щодо визначення правового режиму мови (мов) почали з'являтися масово. При цьому, на думку В. Подмаско, прослідковується така тенденція закріплення: на Заході закріплюють правовий режим основної мови як офіційної, на Сході як державної [1. с. 70]. Думаємо, що така градація пов'язана насамперед з процесом державотворення, який на Заході завершився значно раніше.

2. Сфера обов'язкового використання. Державна мова зазвичай поширена на всій території держави або значній її частині, утім не всіх сферах суспільного життя вона є обов'язковою для використання. Відповідні сфери визначаються переважно в законах про мови певної держави або ж встановлюється коло службових осіб, які зобов'язані у своїй роботі використовувати державну мову [6, с. 5].

3. Права і обов'язки. Надання правового режиму певній мові породжує низку прав та обов'язків, як у громадян загалом, такі в держави зокрема шляхом закріплення відповідних прав і обов'язків у її представників-службових осіб, діяльність яких пов'язана з виконанням функцій держави. Наприклад, громадяни зобов'язані вивчити державну мову та володіти нею, натомість держава зобов'язана забезпечити можливість громадянами опанувати державну мову тощо. Особливим обов'язком держави є захист державної мови.

Таким чином, для формулювання дефініції варто залишити лише найважливіші ознаки, які відрізняють це поняття від суміжних. Законодавче закріплення правового режиму у світі не є обов'язковим,

проте для українського законодавства ця ознака є суттєвою. Сфера обов'язкового використання, а також права і обов'язки громадян та держави – це ті ознаки, які істотно впливають на розмежування понять «державна мова», «офіційна мова», «мова міжнародного спілкування», «регіональна мова» тощо.

Перераховувати права і обов'язки громадян та держави в дефініції не є доцільним, як, до речі, і подавати список сфер обов'язкового застосування державної мови, які можуть варіюватися в кожній державі. Однак щодо останнього, то необхідно пошукати узагальнену назву таких сфер. Так, формулювання «у всіх сферах» – занадто широке; «публічна сфера» – не зовсім коректне словосполучення для використання, особливо якщо зважати на етимологічне походження чи значеннєвий відтінок слова «публічний» (прилюдний).

Доречним є використання сполуки «офіційне спілкування» для позначення сфери використання державної мови, на відміну від неофіційної, яке «відбувається в неформальних комунікативних ситуаціях, без необхідності обов'язкового підтримання статусних норм комунікації; це спілкування друзів, приятелів, закоханих тощо» [1, с. 34].

Разом із тим не вважається за необхідне наголошувати на обов'язковості використання державної мови в цій сфері й ось чому. У комунікації є дві сторони, яких ми не називаємо, відтак говорити про обов'язковість означатиме зобов'язувати обидві сторони використовувати саме державну мову, що не завжди виправдовується законодавчими вимогами. Тому узагальнена назва сфери використання державної мови цілком достатня для дефініції.

Враховуючи вищезазначене, маємо таке визначення: державна мова – це засіб офіційного спілкування держави, закріплення (використання) якого породжує низку прав та обов'язків громадян та держави.

Список використаних джерел:

1. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С.Крисаченка. К.: НІСД, 2004. 656 с.
2. Лизанчук В. Мовні аспекти в українському державотворенні // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук.-практ. конф. Л.: ЛФ УАДУ, 2001. Ч. 2. С. 224–228.
3. Масенко Л. Мова і політика. К., 1999. 354 с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. К.: Абрис, 1991. 272 с.

5. Паніна Н.В. Українське суспільство 1994-2005: соціологічний моніторинг. К.: ТОВ “Вид-во Софія”, 2005. 160 с.

6. Пасько І. Українська ідея на тлі європейської культури // Схід. 1996. № 5-6. С. 4-11.

7. Плотницька І. Поняття екології мови в державному управлінні і мовознавстві // Вісн. НАДУ. 2004. № 1. С. 196–201.

Саміленко Ірина Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Красницька Анжела
Віталіївна*, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Терміни, як і будь-які інші мовні одиниці, є неоднорідними. Вони групуються за різними принципами: за змістом, за функціями, за мовною формою, за лексико-граматичним принципом терміни класифікуються за частинами мови. Терміни можна класифікувати за галузями знань і сферами діяльності: наука, управління, культура. Можна також виділити терміни суспільних, природничих і технічних наук (тут виділяється клас наукових термінів, який включає багато підкласів). Має місце також класифікація термінів на універсальні (для різних сфер, які є споріднені), унікальні (лише для певної сфери), авторські терміни (лише для певного аспекту, який розглядається). Основою класифікації може бути лексико-семантична ознака. Терміни кожної групи об'єднані одним родовим поняттям, яке відображено у назві групи. У середині кожної групи терміни однорідні, адже мають однаковий набір ознак і загальне родове поняття.

Юридична термінологія є неоднорідною за походженням, змістом, структурою. Слід зазначити, що сьогодні у науковій літературі відсутні чіткі принципи й критерії класифікації юридичних термінів. Залежно від різних критеріїв юридичні терміни поділяють на: термінологію права (закону) і термінологію правознавства (юриспруденції); загальноправові, галузеві, міжгалузеві; вертикальні і горизонтальні; терміни спостереження (класи реальних об'єктів) і теоретичні (абстрактні поняття) терміни; за наявністю дефініцій (терміни, дефіновані та недефіновані у законі).